

Dik Verkuil

De Willem Drees van de radio

Hoe slaafs was het medium radio in de jaren vijftig? En hoe angstvallig werd daar het evenwicht tussen de zuilen gerespecteerd? In welke opzichten week radio af van de schrijvende pers? Historicus Dik Verkuil deed onderzoek naar de radionieuwsdienst in de eerste decennia na de oorlog.

'Vanmorgen even over tien zijn hare koninklijke hoogheid de groothertogin en zijne koninklijke hoogheid de prins van Luxemburg op Schiphol aangekomen voor een staatsbezoek aan ons land, dat tot en met vrijdag zal duren. Het toestel, waarmee het groothertogelijk paar vanmorgen uit Luxemburg was vertrokken, werd boven Nederlands gebied begeleid door twaalf Thunderjet-straaljagers van de Nederlandse luchtmacht.

Groothertogin Charlotte en haar echtgenoot prins Felix werden op Schiphol verwelkomd door hare majesteit de koningin en prinses Beatrix. Zijne koninklijke hoogheid prins Bernhard was door een keelontsteking verhinderd aanwezig te zijn bij de aankomst van het vorstelijk paar.'

Zo begon op dinsdag 5 juni 1956 de middaguitzending van de Radionieuwsdienst ANP. Het was het begin van een nog veel langer bericht. In die tijd was het niet ongebruikelijk dat de Radionieuwsdienst (RND) de officiële wederwaardigheden van het koningshuis breed uitmat, en het groothertogelijk

bezoek werd dan ook gedetailleerd gevolgd tot de Luxemburgers op 8 juni Neerlands bodem verlieten. Die dag meldde de Radionieuwsdienst ook dat prins Bernhard naar Stockholm vertrok om de Olympische ruitwedstrijden bij

te wonen. Dat was merkwaardig. De prins had de voorgaande drie dagen immers zo'n last van zijn keel gehad, dat zijn vrouw en dochter de hoge gasten voornamelijk alleen hadden moeten begeleiden.

Het koninklijk gezin zoals dat in de jaren vijftig op de foto ging.

Dik Verkuil is historicus, auteur van enkele boeken m.b.t. het recente verleden en van Geschiedeniswerkplaats. Hij is eindredacteur van NOS Online/Teletekst.

De brave jaren vijftig

Gezellige avonden rond de tafel met spelletjes, voorlezen en, als de kleintjes naar bed waren, vaste radiouitzendingen, waar zowat iedereen naar luisterde. Rechts de 'grooten' van 'Koek en ei' inzet Joop Doderer en Ko van Dijk, op de grote foto links Doderer en Van Dijk, daarna Emy Mols-de Leeuwe, Conny Stuart en Johan Kaart, staand Jan Moraal en Karel Prior. (Uit Rolf Boost, 'Herinneringen aan de jaren 50', Weert 1988).

Sommigen hadden misschien opgemerkt dat op de tweede dag van het hertogelijk bezoek *Der Spiegel* meldde dat de coverstory van het Duitse weekblad de volgende week zou gaan over 'prins Bernhard van Lippe-Biesterveld, die aan het hof van Soestdijk in moeilijkheden is geraakt'.

Dat was voorlopig het laatste dat ze binnen de Nederlandse grenzen zouden vernemen over de zaak die bekend is geworden als de Greet Hofmans-affaire. Onder druk van het kabinet werd het volgende nummer van *Der Spiegel* niet in Nederland verspreid en zagen de Nederlandse kranten ervan af over de kwestie te schrijven. Ook de RND deed er het zwijgen toe.¹

Oubollig

In de Greet Hofmanszaak handelde de Radionieuwsdienst niet anders dan de pers. Henk Hofland – en in navolging van hem de stofomschrijvingscommissie voor het CSE-geschiedenis – heeft mede op grond van deze affaire de Nederlandse journalistiek van de jaren vijftig neergezet als angstig en gezagsgetrouw.²

Hofland had het alleen over de dag- en weekbladen, maar voor velen was de radio als nieuwsbron zeker zo belang-

rijk. De meeste Nederlanders vernamen het nieuws doorgaans het eerst via de radio. Als bron voor eerstelijns nieuws was de Radionieuwsdienst zonder concurrentie. Het televisiejournaal ging in januari 1956 van start, maar werd aanvankelijk slechts drie keer per week uitgezonden, en was niet meer dan een polygoonjournaal op tv, met nauwelijks harde nieuwsonderwerpen en veel belegen beelden en oubollig commentaar. En de actualiteitenrubrieken op de radio mochten nieuws pas brengen na de Radionieuwsdienst.

De Radionieuwsdienst verzorgde dagelijks zeven nieuwsbulletins, met zowel in de ochtend als de middag een blok van vijf nieuwsvrije uren.³ Bij elkaar ging het om 85 minuten zendtijd, waarin zo'n zestig verschillende nieuwsberichten werden gebracht. De luisterdichtheid overtrof die van alle andere radioprogramma's, inclusief de populaire bonte avonden, die gemiddeld 2,9 miljoen luisteraars trokken. Gemiddeld luisterden 3,2 miljoen mensen 's ochtends naar het nieuws, werd de uitzending van 13.00 uur door 2,4 miljoen mensen beluisterd en trokken de vroege avonduitzendingen in totaal 3,3 miljoen luisteraars en de late nog altijd 800.000.⁴

Bij uitzonderlijke nieuwsontwikkelingen waren er aanzienlijk meer luisteraars. In zulke gevallen verzorgde de Radionieuwsdienst ook extra uitzendingen. Tijdens de watersnoodramp, op 1 februari 1953, was de RND over de hele dag genomen meer dan vier uur in de lucht en zat vrijwel de gehele bevolking aan de radio gekluisterd.

Hoe gaf de Radionieuwsdienst invulling aan zijn taak?

Toen de Radionieuwsdienst ANP op 1 september 1949 van start ging, werden op de Nederlandse radio al een kwart eeuw lang nieuwsbulletins uitgezonden. Vanaf 1925 verzorgde het persbureau Vaz Diaz het nieuws en toen Vaz Diaz in 1934 in het ANP opging, werd deze taak overgenomen door het ANP. Veel hadden de bulletins niet om het lijf. Om de kranten niet in de wielen te rijden, waren er alleen twee avonduitzendingen. In verband met de oorlogsdreiging kwam er in 1938 een ochtenduitzending bij.

De kwaliteit was naar huidige maatstaven bedroevend. Het ANP had voor de radio slechts twee redacteurs in dienst die voor de uitzending op de redacties de krantenkopij verzamelden en deze onbewerkt voorlezen.

Na de bevrijding werd het radionieuws aanvankelijk verzorgd door het door de overheid gestuurde Radio Herrijzend Nederland. Nadat de verzuilde omroepen in 1947 hun rechten hadden herwonnen, werd het nieuws overgenomen door hun samenwerkingsorgaan, de Nederlandse Radio Unie (NRU). Door de ervaringen met de BBC-radio en Radio Oranje werd de betekenis van het radionieuws inmiddels hoger ingeschat dan voor 1940, en ook de kwaliteit van de bulletins was hoger; de teksten werden nu in elk geval speciaal voor de radio geschreven. Toch bleef amateurisme troef. De NRU-redactie kampte met een groot verloop en een ontstellend gebrek aan professionaliteit. Tussen de uitzendingen zaten urenlange gaten, en die vulden de redacteuren door boodschappen te doen, in het naburige Hilversumse café De Jonge Haen te zitten of andere privé-activiteiten te ondernemen.

De omroepen hadden niet veel belangstelling voor het radionieuws. Voor het nieuws moesten ze samenwerken en dat deden ze liefst zo min mogelijk. De KRO en de NCRV besteedden het eigenlijk net zo lief weer uit aan het ANP. Tekenend is, dat ze daarbij aanvoerden dat *'als het ANP op zijn histori-*

sche rechten blijft staan, het de nieuwsverzorging moet krijgen. Als de oorlog niet uitgebroken was, zaten we nu nog aan het ANP vast en voor den oorlog zijn we altijd zeer tevreden geweest over het ANP'.⁵

Het ANP wilde het radionieuws maar al te graag terug, en ondanks verzet van de VARA en de AVRO kreeg het in 1949 ook zijn zin. Het persbureau moest wel wat concessies doen. Het moest de bestaande redactie overnemen en ermee instemmen dat die zijn werk zou doen vanuit haar na de oorlog betrokken villa in Hilversum. Het ANP zelf bedong dat de Radionieuwsdienst niet aan binnenlandse nieuwsgaring zou doen; binnenlands nieuws mocht pas gebracht worden nadat het op de ANP-telex had gestaan. Een uitzondering werd gemaakt voor het parlementaire nieuws. Daarvoor mocht de Radionieuwsdienst een eigen correspondent inzetten.⁶

Sal Witteboon

Na de overname door het ANP werd de Radionieuwsdienst een professionele organisatie. Dat was vooral te danken aan Sal Witteboon, die sinds 1948 bij het redactie werkte en op 1 februari 1950 hoofdredacteur werd.

Witteboon (1903-1987) was bijna een generatie ouder dan de rest van de redactie en had als enige een ruime journalistieke ervaring. Voor de oorlog had hij gewerkt bij het socialistische dagblad *Het Volk*. Na 1945 had hij in de redactionele leiding van *Het Vrije Volk* gezeten, tot hij daar wegens een conflict met hoofdredacteur Voskuil vertrok. En gedurende vrijwel de gehele bezetting was hij, als jood en bekende sociaal-democraat, ondergedoken geweest.

Witteboon kwam uit de oorlog als man zonder bloedverwanten. Met zijn vrouw had hij ondanks een brandende kindervens een kinderloos huwelijk. De Radionieuwsdienst werd zijn gezin, met hemzelf als strenge vader die zijn kinderen van de vroege ochtend tot de late avond in de gaten hield. Hij ging boven de redactie wonen, beluisterde vrijwel alle uitzendingen, kwam zondig in ochtendjas de redactie op en riep de dienstdoende eindredacteur nog na de late uitzending van 23.00 uur met een belletje naar boven als iets hem niet beviel. Tot zijn pensionering in 1969 zou hij dat blijven doen. Daarna kwam de door hem verkozen opvolger, Dick Mallon, na negentien jaar trouwe dienst, tegen 'vader' in

Rock and roll – niet bekend bij de Radionieuwsdienst.

opstand, en zag Witteboon zich gedwongen zijn omroepvilla te verlaten.

Wat leverde Witteboons inzet op? Allereerst leerde hij zijn redactie schrijven. Hij ontwikkelde een specifieke, op radio toegesneden schrijfstijl. Zijn op- en aanmerkingen bracht hij onder in boekwerken, die nog jaren na zijn vertrek als leerboeken voor de redactie zouden fungeren.

Het zou interessant zijn na te gaan wat dit heeft betekend voor de ontwikkeling van de Nederlandse taal, maar dat gaat het bestek van mijn artikel te buiten.

De kwaliteit steeg ook doordat Witteboon de redactie omvormde tot een hechte, stabiele ploeg, die nogal wat talenten voortbracht, onder wie de schrijver/producent Milo Anstadt, de cabaretier Fons Jansen en de televisiejournalist Jaap van Meekeren.

Feiten... niets dan feiten

Witteboon hamerde erop dat de Radionieuwsdienst een prominente rol moest spelen bij de opbouw en verdediging van de democratische samenleving. Daarom wilde hij dat zijn redactie een volstrekte objectiviteit en neutraliteit in acht nam. De Radionieuwsdienst moest de feiten en niets dan de feiten brengen en op geen enkele manier een oordeel laten doorklinken. In een democratie moest de geïnformeerde burger zelf oordelen.

Witteboon identificeerde zich bovendien sterk met verzuilde gevestigde orde en zag het als zijn taak de rust in de samenleving te helpen bewaren. In een toespraak tot de Radoraad verklaarde hij in 1954, *'dat voor alles moet*

worden voorkomen dat zich door toedoen van radioberichten, die zo'n ontzettend grote verspreiding hebben, psychosen ontwikkelen'. Daarom ging zijn dienst bijvoorbeeld voorbij aan kleine stakingen. Zou de Radionieuwsdienst over alle stakingen berichten, *'dan zouden wij daarmee bijdragen tot het ontstaan van een psychose, die door de feiten niet gerechtvaardigd zou zijn'*.

Van de redacteurs verwachtte Witteboon dat ze onder alle omstandigheden rustig bleven en formuleringen vonden *'waarin de ernst der gebeurtenissen zonder opgewondenheid tot uitdrukking komt'*. Bovendien moesten ze er rekening mee houden dat in veel huiskamers het hele gezin meeluisterde.

'Berichten die door aard of karakter minder geschikt zijn om in de huiskamer te worden meegedeeld of om andere reden van goede smaak achterwege moeten blijven, zijn in strijd met het karakter van de nieuwsdienst en van een gezonde informatie. Een bericht dat, hoezeer verantwoord op zichzelf, in de huiskamer niet kan worden uitgesproken, zonder de ouderen tegenover de jongeren in verlegenheid te brengen, moet in de uitzendingen van de nieuwsdienst achterwege blijven.'

De Drees van het radionieuws

Ten slotte zag Witteboon zijn eigen positie als onderdeel van de socialistische emancipatie. Hij was mede op advies van PvdA-voorzitter Koos Vorrink naar de Radionieuwsdienst gegaan. Vorrink had hem voorgesteld dat het van groot belang was dat socialistenvan ook in dit soort neutrale, semi-offi-

ciële organisaties aanwezig waren. Witteboon was ervan doordrongen dat hij zijn positie met tendentieuze berichtgeving in gevaar kon brengen. Met name *De Telegraaf* en *De Groene Amsterdammer* beschuldigden zijn dienst nogal eens van gebrek aan objectiviteit; de eerste zag de Radionieuwsdienst als *'voertuig van socialistische propaganda'*, de tweede verweet haar onder meer pro-Amerikaans te zijn. Het bracht Witteboon tot uiterste voorzichtigheid.

De hoofdredacteur zag er nauwlettend op toe dat de vier 'volksdelen' naar rato in zijn redactie zaten. Omdat hij zelf – als de Willem Drees van het radionieuws – hoofdredacteur was, waren in zijn ploeg de katholieken, protestanten en liberalen enigszins oververtegenwoordigd. In reactie op kritiek dat de Radionieuwsdienst *'niets anders geeft dan wat de PvdA aange-naam is'*, schreef Witteboon in 1955 dat van de zeventien personeelsleden er slechts twee tot de PvdA behoorden en een derde daar vroeger toe had behoord.

'Drie redacteurs en de twee administratieve krachten behoren tot de protestants-christelijke groep en drie redacteurs tot, kortweg gezegd, de AVRO-groep. Tot dit personeel behoren verder vijf rooms-katholieken, allen in Hilversumse katholieke kringen uitstekend aangeschreven, allen KVP-mensen en trouwe gelovigen. Van deze vijf zijn er twee redacteur en twee eerste redacteur-chef van dienst. De vijfde vervult de uitermate belangrijke functie van parlementair redacteur.'

Ook de voordracht van het nieuws moest strikt zakelijk en neutraal zijn. Om die reden ontsloeg hij de bekende 'stem' van voor de oorlog, Jan Bakker Niemeyer. Niemeyer was een typische vooroorlogse amateurtoneelspeler, die als nieuwslezer een gewichtige stijl had en de emoties zwaar aanzette.

Nozems

De neutraliteit en de identificatie met de gevestigde orde bleken vooral uit de inhoud van de berichtgeving. Drie elementen onderstrepen het behoudende karakter van de nieuws-

DE LAATSTE KEER

Rolf Boost vertelt in zijn boek *Wat je zegt ben je zelf over de jaren vijftig hoe zijn vader reageerde op het Mandement*:

...ALS OP een zondag in mei van alle r.k. kansels in Nederland het bisschoppelijk 'maanschrijven' *De katholieke in het openbare leven van de tijd* wordt voorgelezen. Ook mijn vader gaat die dag, als elke zondag, trouw naar de mis van 10 uur in de Heilig-Hartkerk tegenover ons huis. En thuis wachten we hem, ook als elke zondag, weer op met koffie met slagroom. Maar deze keer smaakt de slagroom niet. M'n vader vertelt van de brief. Hij is woedend. Die woede neemt nog toe, als hij later van twee oud-tantes hoort dat meneer pastoor daar op bezoek is geweest en hen vermanend heeft toegesproken, omdat bij die oud-tantes de VPRO-gids op het radiotafeltje ligt en niet de KRO-gids.

Die zondag is de laatste keer dat m'n vader in de kerk is geweest. Voor hem is de maat vol en voor hem niet alleen.

BISSCHOPPELIJK MANDEMENT

DE KATHOLIEK IN HET OPENBARE LEVEN VAN DEZE TIJD

D

1. INLEIDING

E VIERING VAN HET EEUWFEEST van het herstel der hiërarchie was een grote voldoening voor uw Bisschoppen en naar Wij vertrouwen ook voor ons gelovige katholieke volk. Zij was de uiting van het dankbare bewustzijn, dat de katholieke Kerk van Nederland onder Gods zegen tot een zekere groei en volwassenheid was gekomen. Katholiek Nederland trad naar voren in een zekere rijpheid en volheid, als een levend organisme, waarin naast de vitale organen van gezinnen, parochies en bisdommen velerlei instituten en verenigingen vaste vorm

Het Bisschoppelijk Mandement zette in 1954 de politiek op scherp.

bulletins. In de eerste plaats bracht de Radionieuwsdienst veel berichten over het koningshuis en de successen bij de opbouw van het vaderland. In de week van 28 mei tot 3 juni 1956 bijvoorbeeld gingen er van de 99 binnenland-berichten elf over de Oranjes en hadden er dertien betrekking op jubilea, herdenkingen en openingen. In een willekeurige week twintig jaar later (van 20 t/m 26 maart 1977) leverden beide thema's geen enkel bericht op.

In de tweede plaats hamerde Witteboon erop dat alle zuilen hun deel kregen. *'Wanneer er', zo hield hij zijn redactie op 20 maart 1950 voor, 'toevallig voor het tijdstip van uitzending een onevenredig groot aantal berichten van één bepaalde kleur aanwezig is, dan is er alle reden, die berichten niet alleen scherp op hun werkelijke nieuwswaarde te toetsen, maar ook na te gaan, of er bij berichten, die deze toets doorstaan, geen zijn, die evengoed tot een volgend bulletin bewaard kunnen blijven. Dat verdient dan de voorkeur boven het uitzenden van een bulletin, dat door eenzijdige samenstelling de indruk zou maken, gekleurd te zijn'.*

Toen zowel de socialisten als de confessionelen in 1958 klaagden dat zij tekort werden gedaan, kon Witteboon met koele cijfers aantonen dat daarvan geen sprake was. In de eerste vijf maanden van dat jaar waren 908 regels van nieuwsberichten gewijd aan nieuws uit protestants-christelijke kring, gingen er 605 over nieuws uit socialistische kring en hadden er 498 betrekking op nieuws uit rooms-katholieke kring.

In de derde plaats werden berichten over maatschappelijke onvrede en spanningen met grote terughoudend gebracht. Over stakingen van enige omvang werd nog wel bericht, maar nieuwe vormen van onrust signaleerde de Radionieuwsdienst helemaal niet. Zo hoorden de luisteraars in 1956 niets van de eerste opstootjes met jongeren. *'Nozems'* veroorzaakten rond de film *Rock around the Clock* in verscheidene provincieplaatsen relletjes; er werd gevochten met de politie en oppassen de burgers werden lastiggevallen. De kranten spraken er schande van, maar de Radionieuwsdienst negeerde de incidenten.

Die terughoudend betrachtte de Radionieuwsdienst in het bijzonder bij de berichtgeving over kwesties die spanningen tussen de zuilen veroorzaakten

of konden veroorzaken. In verkiezingstijd drong Witteboon altijd aan op voorzichtigheid, objectiviteit en onpartijdigheid. *'Vermijd alle sentimentsuitingen', zo drukte hij zijn redacteurs in 1951 op het hart. 'Bepaal u tot het positieve. Toespitsing van de politieke strijd op personen mag nimmer in onze berichtgeving een klankbodem vinden. Houd, wat de lengte betreft, rekening met wat wij anderen gaven en bewaar een gezond evenwicht. Voor het overige kunnen wij beter niet geven dan wel en beter – als tijdig overleg niet mogelijk is – in een latere uitzending dan zonder rustige overweging in een vroeger bulletin.'*

Mogelijke spanningen tussen de zuilen vereisten ook buiten verkiezingstijd omzichtigheid. Een voorbeeld was in 1951 de zaak tegen Willem Frederik Hermans. Het Openbaar Ministerie klaagde de schrijver in een proefproces

aan wegens belediging van een volks-groep omdat hij de hoofdpersoon in zijn roman *Ik heb altijd gelijk* een woedende tirade tegen de katholieken had laten houden, waarin zij *'de pest van de Nederlandse natie'* werden genoemd. De landelijke dagbladen besteedden uitgebreid aandacht aan de zaak, en deelden over het algemeen het oordeel van de rechter dat Hermans de vrijheid moest hebben deze uitspraken in een roman te doen. Zelfs de katholieke *Volkskrant* was het hiermee eens. Maar voor de Radionieuwsdienst was de zaak te heikel. Niet één bericht werd aan deze zaak gewijd.

Mandement

Die gedragslijn was drie jaar later niet mogelijk bij het Bisschoppelijk Mandement. De politieke en maatschappelijke consensus werd in 1954 ernstig ondergraven door dit schrijven

waarin de bisschoppen de gelovigen het lidmaatschap van de PvdA ontrieden en dat van de socialistische vakbeweging en de VARA verboden.

De Radionieuwsdienst kon hier niet omheen, maar legde in de berichtgeving het accent op die elementen die geen aanstoot konden geven. Het uitgangspunt was, zo stelde Witteboon op 3 juni 1954, *'dat wij ons onthouden van het weergeven van de polemiek, die op grote schaal bezig is zich te ontwikkelen. Wel kan er aanleiding zijn, sober, zakelijk en in bescheiden mate welgeformuleerde positieve standpunten weer te geven, die in het openbaar worden uitgesproken door persoonlijkheden, die krachtens hun plaats in het publieke leven moeten worden beschouwd als in de hoogste mate gezaghebbend'*. Daarom behandelde de Radionieuwsdienst bijvoorbeeld wel de geruchtmakende toespraak die PvdA-fractie leider Burger op 3 juli 1954 hield op de kaderdag van de PvdA in Utrecht, maar citeerde zij niet Burgers meest venijnige uithalen.

'Meester Burger', aldus het verslag van de Radionieuwsdienst, *'wilde geenszins zeggen dat het bisschoppelijk mandement bedoelt de vrijheid te belagen. Maar de wijze, waarop van katholiek-politieke zijde dit mandement wordt*

opgevangen, bewijst naar zijn mening, dat in feite die vrijheid in gevaar is'.

Uit de berichtgeving van de Radionieuwsdienst viel niet af te leiden dat Burger het democratisch karakter van de KVP in twijfel trok, verwees naar de oorlog en sprak van *'verderfelijke totalitaire tendensen'*. De rede van Burger werd bovendien kort behandeld tussen de veel gematigder toespraken van premier Drees en andere leidende PvdA'ers.

Een jaar later laaide de woede bij de PvdA opnieuw op, toen de KVP bij de kerkdeuren een pamflet onder de titel *O'56* liet uitdelen. Hierin werden de socialisten afgeschilderd als gevaarlijke heidenen die niets liever deden dan katholieke scholen in brand steken, en werden de humanisten afgebeeld als apen. Het was de inleiding tot felle verwijten over en weer. *Het Vrije Volk* liet in zijn reactie alle remmen los. De grootste krant van Nederland sprak van grove leugens en deed het voorkomen alsof de vrijheid tien jaar na de oorlog opnieuw in acuut gevaar was. Het PvdA-Kamerlid Scheeps sprak van *'fascistische methoden'* waar de PvdA boven stond. De Radionieuwsdienst negeerde het allemaal; hij wijdde er in zijn bulletins geen woord aan.

Dag, koninginndag

Dat was twee jaar later geen optie bij de eerste televisierel uit de Nederlandse geschiedenis. Op de verjaardag van prinses Wilhelmina, zaterdag 31 augustus 1957, zond de VPRO de documentaire *Dag, koninginndag* uit, waarin cynische opmerkingen werden gemaakt over de liefde voor het Oranjehuis. De critici vielen vooral over een interview met een van de deelnemers aan de muiltierij op de Zeven Provinciën uit 1933.

Op de avond zelf deed de Radionieuwsdienst er niets mee. Toen de volgende dag de reacties loskwamen, kon zij er niet meer omheen, maar zij beperkte zich tot een wel zeer summier bericht: *'Naar aanleiding van bepaalde uitlatingen in het televisieprogramma van gisteravond heeft de staatssecretaris van onderwijs, kunsten en wetenschappen, mr. Höppener, onmiddellijk een onderzoek doen instellen. Dit is meegedeeld door de persdienst van het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen.'*

Ook uit de verdere berichtgeving, de volgende dagen, viel niet op te maken, wat er aan de hand was. Wie er het fijne van wilde weten, was aangewezen op de kranten, van wie sommige (met name *De Telegraaf* en *Trouw*) moord en brand riepen, maar die alle onomwonden en gedetailleerd vertelden wat er te zien was geweest.

Schokking

Een soortgelijke abstracte benadering volgde de Radionieuwsdienst ten slotte bij de kwestie-Schokking, die voor Hofland naast de Greet Hofmans-affaire het schoolvoorbeeld was van de volgzzaamheid van de Nederlandse pers.

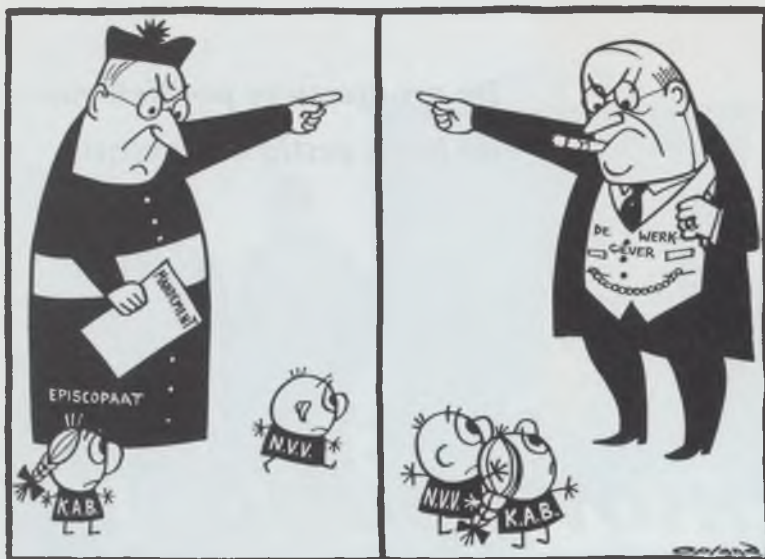
De aanzet werd hier gegeven door de *Haagsche Courant*, die op 1 februari 1956 onthulde dat de Haagse burgemeester Schokking in de oorlog als burgemeester van Hazerswoude een joods gezin aan de Duitsers had verraden.

Hofland legt de nadruk op de verontwaardiging die bij de gezagsdragers ontstond over het feit dat een eerbiedwaardig lid uit hun kringen zomaar aan de schandpaal was genageld. Maar in de kranten van die tijd is van die verontwaardiging weinig terug te vinden. De landelijke dagbladen volgden de zaak vanaf de eerste dag tot in detail. Ook met de door Hofland veronderstelde geslotenheid van 'het Gezag' viel het nogal mee. De PvdA drong zelfs

De Radionieuwsdienst stond in haar tamme berichtgeving niet alleen. In tijden van crisis bereikte wel een kus, maar niet de inhoud van Der Spiegel de Nederlandse bevolking.

Rechtsboven: Opland in de De Groene Amsterdammer van 14 februari 1956.

Wat De Bisschop Scheidt...

Brengt Het Kapitaal Bijeen

met grote gedrevenheid aan op optreden tegen de christelijk-historische burgemeester.

Een van de weinige niet direct betrokken organisaties die volgens Hoflands beschrijving handelden, was de Radionieuwsdienst. Pas na zeventien dagen kwam de Radionieuwsdienst met het eerste bericht over deze zaak. Het luidde als volgt:

'Het Eerste-Kamerlid de heer Vos van Steenwijk heeft onlangs aan de minister van Binnenlandse Zaken enkele vragen gesteld met betrekking tot perspublicaties over de burgemeester van Den Haag. De vragen betroffen de berichten, dat een bepaald dossier in handen zou zijn gekomen van onbevoegden. De minister van Binnenlandse Zaken heeft nu, mede namens de minister van Justitie, op deze vragen geantwoord, dat naar de daarin bedoelde feiten een onderzoek wordt ingesteld. De ministers zullen naar aanleiding daarvan, zo gauw mogelijk, aan de Staten-Generaal de nodige mededelingen doen.'

Dat was het: een mededeling zo cryptisch, dat er zonder voorkennis met geen mogelijkheid uit af te leiden viel, waar het om ging.

Conclusie

De conclusie moet zijn dat de berichtgeving van de Radionieuwsdienst bij uitstek gezagsgetrouw en conservatief was. De dienst was veel terughoudender dan de pers, die uit de genoemde voorbeelden heel wat minder suffig naar voren komt dan de stofomschrijving suggereert.

De Radionieuwsdienst moest als neutraal orgaan in dienst van de zuilen, dat bovendien het monopolie op de snelle berichtgeving gekregen had, wel voorzichtig zijn. De buitenwereld zag nauwlettend toe dat de redactie strikt onpartijdig te werk ging en geen aanstoot

gaf. Daar kwam nog bij dat de hoofdredacteur meende dat juist hij als sociaal-democraat binnen de grenzen moest blijven van hetgeen algemeen als aanvaardbaar werd beschouwd. Ook speelde mee dat de radio werd beschouwd als een buitengewoon indringend medium. Witteboon huldigde de breed gedragen opvatting dat de radio makkelijk psychoses kon veroorzaken. Bij zijn pleidooien tot voorzichtigheid verwees hij graag naar de paniek die in oktober 1952 in Nederland ontstond toen in een hoorspel een gefantaseerd nieuwsbericht werd voorgelezen over vliegende schotels die op weg waren naar de aarde.

En ten slotte speelde mee dat de radio in gezinsverband werd beluisterd. In tal van gezinnen moesten de kinderen zwijgen als vader het nieuws wilde horen. Daarom moest de Radionieuwsdienst rekening houden met de moraal die de ouders wilden uitdragen en hen tegenover hun kroost niet in verlegenheid brengen.

En zo bracht de Radionieuwsdienst dagelijks in honderdduizenden gezinnen een beeld van een Nederland waar niets aan de hand was. Dat verklaart mede waarom de jaren vijftig achteraf als onvoorstelbaar braaf en saai zijn beoordeeld. Dat in de kranten een heel andere werkelijkheid werd weergegeven, deed daar niets aan af.

De teksten van de Radionieuwsdienst uit de jaren 1949-1989 worden integraal bewaard in de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag. Het gaat om 760 verhuisdozen, met daarin ongeveer 1 miljoen vellen tekst.

Veel informatie over de Radionieuwsdienst is te vinden in het archief-Witteboon, dat wordt beheerd door het Nederlands Audiovisueel Archief in Hilversum.

Noten

1. Pas op 29 juni besteedde zij er voor het eerst aandacht aan, en wel door het volgende cryptische bericht: *'Vanwege hare majesteit de Koningin en zijne koninklijke hoogheid de Prins der Nederlanden, wordt de volgende mededeling verstrekt: De wijze waarop men in den vreemde het toelaatbaar heeft geoordeeld in het openbaar ons gezinsleven en de verhouding in onze naaste omgeving te belichten, heeft ons beiden teleurgesteld en gegriefd. Wij achten een onderzoek naar de omstandigheden, die hiertoe hebben kunnen leiden, gewenst. Het is ons een voldoening, professor L.J.M. Beel, professor-meester P.S. Gerbrandy en jonkheer meester A.W.L. Tjarda van Starkenborgh Stachouwer bereid te hebben gevonden, dit onderzoek in te stellen en ons van raad te dienen. Juliana en Bernhard.*
Tot zover de mededeling, die vanwege Hare Majesteit de Koningin en Zijne Koninklijke Hoogheid de Prins der Nederlanden is verstrekt. Van de meest bevoegde zijde vernemen wij, dat professor Beel in verband met het tot hem gericht verzoek, aan hare majesteit de Koningin heeft verzocht, het door hem al aangeboden ontslag als minister op 7 juli te willen aanvaarden. Professor Gerbrandy deelt mede dat hij zijn Kamerlidmaatschap op dezelfde grond niet zal aanvaarden. Van de heer Tjarda van Starkenborgh Stachouwer is reeds meegedeeld, dat hij ontslag heeft gevraagd uit de door hem beklede openbare functie.'
2. H.J.A. Hofland, *Tegels lichten* (Amsterdam 1972), 106-128.
3. Van 1947 tot 26 september 1959 waren er uitzendingen 's ochtends van 7.00 uur tot 7.10 uur en van 8.00 uur tot 8.15 uur, 's middags van 13.00 uur tot 13.15 uur, in de vroege avond van 18.00 uur tot 18.15 uur, van 19.00 uur tot 19.10 uur en van 20.00 uur tot 20.05 uur en in de late avond van 23.00 uur tot 23.15 uur. In 1959 werd de uitzending van 23.00 uur vervangen door uitzendingen van 22.30 uur tot 22.40 uur en 23.55 tot 24.00 uur. De totale zendtijd bleef daarmee 85 minuten. Pas in 1964 werd de zendtijd uitgebreid.
4. Brief Th.J. Idenburg, directeur-generaal statistiek van het Centraal Bureau voor de Statistiek, aan S. Witteboon, 9 mei 1954. (Archief Witteboon, 6.07.6) De cijfers zijn gebaseerd op onderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek in april 1953. Verder is in de jaren vijftig nauwelijks onderzoek naar luistercijfers gedaan.
5. Notulen van de bestuursvergadering van de NRU, d.d. 23 mei 1947 (aanwezig in het Centraal Archief van de publieke omroep).
6. En zo is het bij het NOS Radionieuws (de opvolger van de RND) nog steeds. De redactie heeft nu twee parlementair redacteurs, onder wie de historicus en vroegere Kleio-redacteur Ruud Slotboom.